

zás témakörében. Az ötödik fejezet az egyetemi rangsorokat helyezi előtérbe, kitérve azok túldimenzionálásának veszélyére, illetve nemzetközi példákon keresztül bemutatja Hong Kong és Szlovénia esetét. A hatodik fejezet a franchise rendszerével foglalkozik, elemezve a külföldi campusok (branch campuses) létjogosultságát. A 24. esszében a felsőoktatás mcdonaldizációjáról ír a szerző. Kiemeli, hogy az Egyesült Királyság által elfogadott diplomát szerzők 20 százaléka nem az Egyesült Királyságban, hanem valamelyik egyetem branch campusán tanul (2008-ban több mint 400 franchise megállapodása volt az Egyesült Királyság felsőoktatásának). Ebben a rendszerben az angol intézmény biztosítja a curriculumot, a tananyagokat, a minőségbiztosítást és a jogot, hogy angol diplomát adjon ki a külföldi leányintézmény. Ebben az értelemben hasonlítja Altbach a felsőoktatást a McDonald's gyorséttermi lánchoz, azzal a különbséggel, hogy míg a vendéglátóiparban a fogadó oldalról nagy befektetés szükséges egy ilyen kezdeményezés indításához, úgy a felsőoktatásban ehhez lényegében elegendő egy megfelelő épület bérlése. Ebben rejlik a veszélye is a rendszernek, hiszen a felek könnyen és gyorsan ki tudnak lépni az együttműködésből. További hátránya a rendszernek, hogy fő funkciója a profitszerzés. Ez önmagában még nem lenne probléma, azonban a minőséggel kapcsolatosan több kérdés is felmerül az ilyen megállapodásoknál. (Külföldön például gyakran hiányzik az anyaintézményben megszokott kritikai gondolkodás és interaktív tanulási stílus.) A szerző kérdésként teszi fel, hogy miért nem fordult még a felsőoktatás a szállodaiparban megszokott gyakorlat felé, azaz célozza meg a piac legfelsőbb szegmensét.

A hetedik fejezet a tudományos szabadsággal foglalkozik, míg a nyolcadik, kilencedik és tizedik fejezet kifejezetten az ázsiai gyakorlatra tér ki, külön fejezetet szentelve Kínának és Indiának. A Kínával és Indiával foglalkozó fejezetek bemutatása túlmutatna jelen recenzió keretein, azonban Altbach azon kérdését érdemes felidézni, lehet-e vajon a jelen századot az ázsiai felsőoktatás századának tekinteni? Az ázsiai egyetemek gyakoribb

megjelenése az egyetemi rangsorokban ugyanis elindított egy diskurzust az ázsiai felsőoktatás fejlődéséről és a nyugati egyetemek hanyatlásáról. Altbach leszögezi, hogy a tudományos kiválóság, kutatás és hírnév nem tekinthető zéró összegű játszmának, tehát ha a világ egyik részén javulnak az eredmények, az nem azt jelenti, hogy a másik végén csökkennek. A szerző felhívja a figyelmet az ázsiai intézmények között a magánintézmények kiemelkedő arányára, melyek keresletorientáltak, de általában alacsonyabb színvonalon működnek – ennek ellenére összességében elmondható, hogy Ázsia minőségi felsőoktatási szektorral rendelkezik. A fejlődés mögött leginkább a rendkívül magas pénzügyi ráfordítások említhetők, azonban a szerző szerint ez hamarosan elérhet egyfajta üvegplafont, hiszen hiányzik az a társadalmi és szervezeti kultúra, mely valóban világszínvonalúvá tehet egy felsőoktatást (szabad kutatás és verseny, együttműködési kultúra, mobilitás). Az erős hierarchikus rendszer és az ázsiai országokban komoly problémát jelentő korrupció is gátolhatja a folyamatot.

A kötetben szereplő, illetve az itt bemutatott írások hasznosak lehetnek a felsőoktatás-kutatásokkal foglalkozók számára, hiszen a nemzetköziesedés sokszínű világát több oldalról is megközelítik. Az oktatáspolitikai számára pedig akkor szolgálhat a könyv értékes tanulságokkal, ha értő szemek képesek meglátni az egyes nemzetközi példákban a magyar vonatkozásokat.

(Philip G. Altbach: *The International Imperative in Higher Education*. Rotterdam, Sense Publisher, 2013. 194 p.)

Horváth László

**PRIMUS INTER PARES – VILÁGSZÍNVALÓ
EGYETEMEK A TUDÁSALAPÚ
TÁRSADALOMBAN**

A holland Sense Publishers Kiadó gondozásában, három kínai kutató szerkesztésében (Nian Cai Liu, Qi Wang és Ying Cheng, akik mind-

hárman a kínai Shanghai Jiao Tong Egyetem oktatói) megjelent *Paths to a World-Class University: Lessons from Practices and Experiences* című tanulmánykötet a *Global Perspectives On Higher Education* sorozat egy darabja. (A sorozatszerkesztő, Philip G. Altbach neve ismerősen csenghet az *Educatio* olvasóinak fülében, jelen számunkban két recenzió is foglalkozik egy-egy kötetével.) A sorozat célja olyan elemzések, összehasonlító tanulmányok megjelentetése, melyek fókuszában korunk megváltozott felsőoktatási igényei állnak, kezdve a tömeges hozzáféréstől, az új technológiai vívmányok által gyakorolt hatáson át a felsőoktatási intézmények és az állam viszonyának megváltozásáig, minden, az említettekhez kapcsolódó társadalmi-gazdasági problémával együtt.

Jelen kötet célja komplex: először is definiálni kívánja a „világszínvonalú” egyetem kritériumait. Továbbá a könyv két nagy részre tagolódik, melynek egyik felében olyan tanulmányokat sorakoztat fel, melyek az ilyen egyetemeknek a társadalomra, a társadalmi rendszerekre gyakorolt hatását vizsgálják nemzeti kereteken belül, a másik felében pedig gyakorlati útmutatót ad kezünkbe: olyan egyetemek szerzői írják le úgynevezett „jó gyakorlataikat”, akik részt vettek egy-egy intézmény „világszínvonalú” egyetemmé válásában, vagy legalábbis megfigyelték annak folyamatát. A kötetben szereplő 15 tanulmány a 2009-es, Shanghaiban tartott *The Third International Conference on World-Class Universities* című konferencia előadásainak írásos változatai.

Ahhoz, hogy tudjuk, melyek a világ vezető felsőoktatási intézményei, fel kell állítani egy nemzetközi mércét. De miért is fontos a világ egyetemeit egymással „versenyeztetni”, mi értelme van az egyetemek rangsorolásának? Egyáltalán, mit takar egy egyetemi rangsor *világszinten*? Miért kell kijelölni a világ legjobb egyetemeit? A válaszadáshoz egészen 1998/99-ig kell visszamennünk, amikor is a Világbank által megjelentetett, a világ fejlődéséről szóló jelentés (*World Development Report: Knowledge for Development*), amely egy 1978 óta évente kiadott, gazdasági szempontú elemzéseket tartalmazó sorozat része, egy olyan

elemzési keretet dolgozott ki, mely a fejlődés négy alappilléret állította fel. Ezek a következők: megfelelő szintű gazdasági és intézményi rendszer, erős emberierőforrás-bázis, dinamikus információs struktúra, valamint hatékony nemzeti fejlesztési rendszer. A kötet szerkesztői szerint mindegyik rendszer alapja a megfelelő (felső) oktatási intézmények biztosítása. Így a könyv aporopója a legkiválóbbak képzése – a világgazdaság fejlődésének szolgálatában. Mindebben központi szerepet kapnak a világ legjobb tudósait, kutatóit, szakértőit foglalkoztató egyetemek.

Továbbra is fennmarad azonban a definíciós probléma: mely kritériumok alapján lehet (ha lehet egyáltalán) rangsorolni a felsőoktatási intézményeket? A könyv frappáns megállapítása ezzel kapcsolatban a sorozatszerkesztő Altbach szavait idézi: „*mindenki ugyanazt akarja, de senki nem tudja pontosan, mit is, és azt sem, hogyan lehetne elérni*” (IX. o.). Egy egyetem önmagát nem deklarálhatja a világ legjobbjaként, ehhez a nemzetközi világ visszajelzése szükséges. A Harvard, a Yale, Oxford vagy Cambridge világszinten is híresek, a legjobb egyetemek közé soroljuk őket *tradicionálisan*, s nem pedig szigorú mérőszámok alapján. A ma talán legismertebb rangsorokat a Times Higher Education, valamint a Shanghai Jiao Tong Egyetem állítja fel. E rangsorok definíciója szerint a „világ legjobb egyeteme” címre olyan felsőoktatási intézmény pályázhat, amely a munkaerőpiac magas elvárásainak eleget tesz, valamint a tudományos világ meghatározó kutatásait végző szakembereket foglalkoztatja, olyan tudósokat, akik a legszínvonalasabb tudományos folyóiratokban publikálnak. Azok az (elit)intézmények, melyeknek a „tudomány és technológia” a fő profiljuk, és képesek olyan technikai innovációkat bevezetni, melyek licenc- és piacképesek. Összességében tehát a világ legjobb egyetemeinek szerepe a szerkesztők szerint az, hogy úttörők legyenek a tudományos kutatások terén, képesek legyenek hozzájárulni a humán erőforrások egyre kiterjedtebb kiaknázásán keresztül a valódi tudásalapú társadalom és gazdaság kialakulásához. Általánosságban megállapítható, hogy három fő vonásuk van: (1)

kiemelkedő számú tehetséges oktató és hallgató; (2) inerg gazdag tanulási környezetet biztosító anyagi háttér; valamint (3) megfelelő politikai környezet, amely ösztönzőleg hat a tudományos fejlődésre (stratégiai gondolkodás erősítése, magas fokú flexibilitás, innovációkra való nyitottság stb.).

Talán a legfontosabb egy világszínvonalú egyetem számára azonban az a politikai-társadalmi kontextus, melyben megjelenni kíván. A szerkesztők a kötet elején emiatt deklarálják, hogy nem minden országnak van szüksége világszínvonalú egyetemre létrehozására. Ezek ugyanis jelentős anyagi ráfordítást, valamint egy olyan gazdasági-társadalmi közeget feltételeznek, mely képes kiemelkedő tudósokat fogadni, s további perspektívákat nyújtani számukra.

A könyv első része (*A világszínvonalú egyetemek szerepe nemzeti keretek között*) a nemzetközileg is kiemelkedő szintű egyetemek szerepét vizsgálja a nemzeti oktatási és kutatói rendszerekben. Az itt szereplő tanulmányok célja a különböző oktatáspolitikák társadalmi-gazdasági, illetve nemzeti és globális kontextusban való értelmezése.

Simon Marginson egyik legfontosabb megállapítása, hogy a felsőoktatási intézmények, a nemzeti oktatáspolitikák önmagukban is képesek hatást gyakorolni a globális folyamatokra, vezető szereppel bírnak ugyanis a tudásban, a kommunikációban és a mobilitásban. A világ vezető kutatóintézetei és egyetemei a leginkább kozmopoliták az egész világon: kapcsolati hálójuk a világ minden pontjára kiterjed. Marginson három szintjét különbözteti meg a kutatóegyetemeknek: globális, nemzeti és lokális. Vezetői interjúkon keresztül mutatja be, hogy a világszínvonalú egyetemek milyen szerepet játszanak saját országukban. Szerinte a világ döntéshozóinak pontosan ezt a kozmopolitát, szellemileg nyitott, fejlődésre, állandó tanulásra kész attitűdöt kell elsajátítaniuk, és akkor saját kapcsolati hálóik erősíteni fogják országaik pozícióit is.

Az első, inkább teoretikus felvetéseket néhány, sokkal gyakorlatibb jellegű megközelítésű írás követi. A kötetben következő tanulmány

főleg az ausztrál helyzettel foglalkozik, az ország elitegyetemeinek hatását vizsgálja a felsőoktatási és kutatói rendszer egészére. A szerző szerint az országoknak az a fő célja, hogy a világgazdasági versenyben helyt álljanak, ennek eléréséhez gyakran több ország közös (elit)koncentrációjára törekednek. E mögött az a felismerés áll, hogy a nemzeti szintű gazdaság felemeléséhez nemzetközi ismeretekre és kapcsolati hálóra van szükség. Így a harc a közpénzekért folyik a kutatóegyetemek között, azzal a látszólagos tendenciával, hogy olyan intézményeket támogassanak, melyek egyszerre bírnak magas társadalmi presztízzsel, ugyanakkor a piaci elvárásoknak is megfelelnek. A cél tehát az anyagi és emberi erőforrások koncentrációja a kutatóegyetemen.

A harmadik és negyedik fejezet is hasonló problémával foglalkozik: a tanulmányok fókuszában az a feszültség áll, mely a mindenkori nemzeti kormányzat és a kutató- vagy elitegyetemek között az erőforrásokért folytatott harc miatt feszül. A harmadik fejezet a japán, a negyedik a román helyzetet írja le. Míg Japánban a kormány központilag jelölte ki azokat az egyetemeiket, amelyek a források nagyját kapták („Global 30”), addig Romániának egyáltalán nincsen elitegyeteme, sőt kérdéses, hogy egyáltalán szüksége van-e világszínvonalú egyetemre.

Az ötödik tanulmány az elit vagy kutatóegyetem jelentőségét kívánja körülírni a harmadik világ számára egy esettanulmányon keresztül, mely a Kolumbiai Nemzeti Egyetem egyik oktatójának tollából származik. Különösen érdekes kérdés egy olyan világban elit oktatási intézményről beszélni a szerző szerint, ahol az erőszak, a gazdasági visszaesések és a társadalmi konfliktusok mindennaposak, s a politikai élet középpontjában állnak. Ennek ellenére a kolumbiai egyetem célul tűzte ki a fejlődést, melynek középpontjában az intézmény nemzetközivé tétele áll (így nemzetközi szinten való publikálás, kutatások, az egyetemi szakok színvonalának emelése stb.).

Az első rész utolsó tanulmánya az európai rangsorolásokkal, az egyetemek közötti versenyre foglalkozik. A dolgozat célja felvázolni egy többdimenziós mércét, mely alapján az egye-

temeket globális szinten lehetne rangsorolni. Továbbá célja feltárni az intézményi fejlődést az európai egyetemek közötti együttműködés és versengés mintázatainak tükrében.

A kötet második nagy része kifejezetten gyakorlati intenciójú: egy csoportba gyűjti sok egyetem úgynevezett jó gyakorlatait, és arra keresi a választ, hogyan vált belőlük elitegyetem. A tanulmányok nemcsak a jóléti társadalom intézményeiről szólnak, hanem a fejlődő országok (Afrika) elitegyetemek építésére vonatkozó kísérleteiről is. Az első tanulmány az Egyesült Államok egyetemeiről szól. Az alapos, sok szempontra kiterjedő dolgozat az egyetemen menedzselését mutatja be az elmúlt 50 évben, melynek során egyszerre kellett megküzdeni az anyagi akadályokkal, valamint megfelelni a hallgatóknak a felsőoktatási intézményekkel szembeni egyre magasabb követelményeinek. Az általánosságokon túl kiemeli a Virginia Egyetemet, továbbá néhány főiskolát, arra a kérdésre válaszolva, hogyan igyekeztek ezek a kezdődő világgazdasági visszaesések a válság ellenére is kielégíteni a fennálló oktatási és kutatási igényeket.

A következő fejezet egy viszonylag fiatal, 1993-ban alapított afrikai egyetem (a kameruni University of Yaounde) esetét tárja fel. A szerző azokra a küzdelmekre fókuszál, melyek az elmúlt években jellemezték az átlagból való kiemelkedést megcélzó egyetemek életét. A szerző bevallása szerint bár sokat fejlődött az oktatás, kutatás, valamint a nemzetközi kapcsolatépítés színvonala, még nem érték el az elitegyetem státuszát, de reményét fejezi ki, hogy folytatódik az általa jónak ítélt irány, hogy egyszer valódi elit egyetemmé válhasson.

A 9. fejezet kiemeli, hogy ma három fő régióban találunk elitegyetemet: Észak-Amerika a számosságával, Ázsia a dinamikus fejlődésével tűnik ki, Európának pedig a legrégebbi a felsőoktatási tradíciója. A dolgozat egy közepes méretű, technológiára specializált felsőoktatási intézmény, a svájci École polytechnique fédérale de Lausanne világszintű szereplővé tételéért folytatott küzdelmét írja le. A 10. fejezet egy korábban nem tárgyalt problémával foglalkozik. Fókuszá-

ban az a feszültség áll, mely az egyetemi bürokrácia és a kutatók, oktatók között van, amikor is egy-egy egyetemi kart az oktatás minőségének emelésére kívánják ösztönözni – további kutatók finanszírozása helyett.

A Szingapúri Egyetem a kötetben tárgyalt egyetemek között is az egyik legrangosabbnak számít. Ez az egyetem annak a folyamatnak a végén van már, amit elitegyetem-csinálásnak lehet nevezni. A dolgozat szerzői pontokban fogalmazták meg azokat a prioritásokat, melyek meghozhatják egy intézmény életében a kívánt eredményt. Ehhez az esethez hasonlít leginkább a könyv 15. fejezetében tárgyalt szaúd-arábiai King Abdulaziz Egyetem története is, mely szintén világszinten is kiemelkedő teljesítményt nyújt, ehhez a kiemelkedő státuszhoz vezető utat ismerhetjük meg a tanulmányban.

Összességében úgy gondolom, a könyvet jó szívvel ajánlhatom a magyar olvasóközönség számára is. Sok olyan szempontot tárgyalnak olyan megközelítésekkel a könyvben, melyek a magyar oktatás iránt érdeklődők számára is megfontolandók. A könyv fő érdeme, hogy végigkalauzolja az olvasót azon a feszültségen, mely a mindenkori nemzeti kormányok és egy adott felsőoktatási intézmény között húzódik, miután az intézmény úgy dönt, ki akar emelkedni nemzetközi szinten is. S nem pusztán végigkalauzol, hanem megvilágítja a problémák fő okait, sőt azok természetét is megérteti az olvasóval. Bár több fejezet határozott irányt mutat, konkrét példákön mutatja be a világszínvonalú egyetemé válás útját és direkt lépéseket kínál, ezek másolása nem lehet megoldás. A kötet szerkesztői kezdő tanulmányukban megadják ugyanis az alaphangot: mindig az adott aktuális politikai és gazdasági (esetleg társadalmi) kontextusban szabad egy-egy esetleges lépést értelmezni, ugyanis a befogadó közeg sehol sem ugyanaz: más Szingapúrban, más Romániában, s megint más lehet Magyarországon. A kötet így mindenképpen forgatásra érdemes, érvei, gondolatmenetei továbbgondolásra ösztönöznek. S talán elindíthat egy olyan értelmiségitudós párbeszédet is, mely a magyar viszonyok között feszegetné a kérdést, hogy mit jelenthetne

számunkra a globális szereplővé válás, egyáltalán, szükségünk lenne-e rá?

(Nian Cai Liu, Qi Wang & Ying Cheng (eds): *Path to a World-Class University: Lessons from Practices and Experiences*. Rotterdam, Sense Publishers, 2011. 294 p.)

Rigó-Ditzendy Orsolya

A RANGSOR-SOKK ÉS A KUTATÓEGYETEMEK

A felsőoktatási nemzetközi rangsorok ugyanolyan politika-formáló szereppel bírnak, mint a közoktatásban a PISA. A rangsorok miatti „sokk” több európai kormány felsőoktatás-politikai érvkészletének egyik meghatározó eleme, és a napirendek formálója. A rangsorokra és az elért eredményekre (vagy eredménytelenségre) történő hivatkozás döntéshozók és érdekcsoportok egyik fontos muníciója a felsőoktatási reformok elindításában. Ezen az érvkészleten reform-napirendeket (különösen az irányítási és finanszírozási reformok ilyenek) lehet legitimálni és legfőképp az európai felsőoktatás legbefolyásosabb szereplőivel elfogadtatni, sőt, támogatásukat elnyerni (professzorok). A kormányok reformtörekvéseikben így nyernek szövetségeket, befolyásos szereplők így lépnek fel interpretátorként, kezdeményezőként a kormányok felé. Ez a szereplő az akadémiai közösség (professzorok), amely mindenkor partner az elit-felsőoktatás megteremtésében (kutatóegyetemek). Kutatóegyetem, kiválóság, teljesítmény és minőség a kulcsszó. A rangsorok oktatáspolitikai interpretációjának megvan a saját politikuma. Az érdekeltek erőforrásokat, hatalmat és befolyást újraosztani és koncentrálni igyekeznek. Hierarchiákat erősítenek. Mindezt a piacra és a versenyre hiatkozva teszik, úgy, hogy közben nincs is igazi verseny, csak a *status quo* – korábbi berendezkedés és megszerzett pozíciók – erősítése („virtuóz körforgás” és szelekció). A tömeges felsőoktatás és a demográfiai hullámvölgy ugyanis tartósan nyomás alatt tartják az elitpozíciókat.

Az ellene való védekezés pedig régi, természetes reakció (lásd pl. Lukács Péter *Színvonal és szelekció* című művét), s jelenleg a védőháló a kutatóegyetemi státusz megszerzése látszik biztosítani.

Amikor a Philip G. Altbach és Jamil Samil által szerkesztett kötet ambiciózus címét (*The Road to Academic Excellence: The Making of World-Class Research Universities*) és a kiadó nevét (Világbank) látja az olvasó, arra számít, hogy amolyan „old school” implementációs receptkönyvet forgat a kezében, egy amerikai „Hogyan...” típusú könyvet, amely 10 lépéses programban ismerteti a kiválóvá váláshoz vezető utat, amely programot kontextustól függetlenül bármely kormány beépítheti felsőoktatás-politikájába, bártran ajánlhatja az intézményeknek, vagy ha egy intézményvezető fellapozza, akkor kész stratégiát kap egyeteme világklasszissá fejlesztéséhez. Várakozásaink részben teljesülnek is, de a kötetben az univerzálisan intézmény- vagy felsőoktatás-politikává gyúrható tényezőlisták mellett a kontextusfüggőséget, a környezet lenyomatát és a kritikai felsőoktatás-kutatói megközelítést is megaláljuk (különösen a harmadik világ szegényebb országainak esettanulmányai révén).

A kötet a világ tájáról – elsősorban az ún. fejlődő és harmadik világból – 11 esettanulmányt szerkeszt egybe: négy kontinens kilenc országából (Kína, India, Korea, Nigéria, Chile, Malajzia, Szingapúr, Mexikó, az egyetlen európainak mondott eset Oroszországból jön). Az esettanulmányok amolyan sikersztoriként mesélik el a kutatóegyetemmé válás útját, ez alól kivételt talán csak az instabil politikai berendezkedéssel küszködő államok jelentenek (Nigéria, Chile), ahol a szerzők nem egyszerű lineáris folyamatként (stratégiai menedzsment), hanem a környezet változásának kitett – sokszor ciklusosan megújuló – és történelmileg behatárolt kezdeményezésként mutatják be az utat.

A szerzők többsége igazodik a konvergencia-tézishez, mégis emellett igyekeznek önállóan is értelmezni a „kutatóegyetem”, a „kiválóság” fogalmát. A fogalom interpretálásában a lokalitás és a kontextuskötöttség mellett döntő befolyást